

Du pa
ryskhi,
parret
paukkui

Suomen
kansan rivot
runot

WSOY

**T u p a
r y s k y i ,
p a r r e t
p a u k k u i**

**S u o m e n
k a n s a n r i v o t
r u n o t**

Koonneet

PETRA LAMPINEN | EERO ENQVIST | PINJA HAHTOLA

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

HELSINKI

© WSOY 2015
ISBN 978-951-0-41003-5
PAINETTU EU:SSA

Kiitos:

Jaakko Leino

Senni Timonen

Silja Koivisto

Eetu Lipponen

Pilvi Heinonen

Hanna Hintsala

Tatu Siivonen

Valtimonteatteri

SKS:n kansanrunousarkiston henkilökunta

Kalevala Korun kulttuurisäätiö

Siitä ja sen kestävyydestä

Kansanrunous on suomalaisille rakasta ja tärkeää. Menneiden sukupolvien suullisella runoperinteellä on aivan keskeinen osansa suomalaisessa kulttuurissa, identiteetissä ja mielenmaisemassa. Se määrittää kalevalaista kansaamme, on tärkeä osa yhteistä tekstimaailmaamme ja kuultaa läpi suomalaisuuden tuorempien kerrostumien. Ei ole varmaa, olisiko suomalaisuutta ainakaan meidän nykyisin tuntemassamme muodossa olemassa ilman kansanrunouttamme ja siihen voimakkaasti nojannutta 1800-luvulla herännyttä kansallisuusaatetta.

Seksuaalisuus puolestaan on niin sanoaksemme elintärkeää koko ihmislajin olemassaololle. Ilman sen eri muotoja ja ulottuvuuksia kukaan meistä ei kirjaimellisesti olisi olemassa. Ei siis pitäisi olla lainkaan hämmästyttävää, että seksuaalisuutta käsitellään kansanrunoudessa monesta eri näkökulmasta ja sangen rehevin ilmauksin.

Monelle tuttu kansanrunous vaikuttaa kuitenkin tavattoman siveältä. Kalevalaisen perinteen tuhmimpia aineksia ovat Ainoa ahdisteleva Väinämöinen (tosin tämäkin ahdistelukohtaus tunnetaan oikeastaan vain Gallen-Kallellan dramatisoimana, Kalevalan 4. runossa Aino menee järveen ilman takaa-ajajaa), Ilmarisen itselleen kullasta ja hopeasta takoma kylmäksi petikaveriksi osoittautuva morsian

(37. runo), Kullervon maksettu lemmenhetki liikkuvassa reessä (35. runo), »sisarensa siuvahuttanut» märkähattu karjapaimen (12. runo) ja muutamat muut, yleensä melko vähäeleisesti kuvatut sattumukset. Vaikka uroot ja neidot -tematiikkaa Kalevalassakin sinänsä olisi helposti eroottisen toimintaelokuvan tarpeiksi, yleisin mielikuva kansanrunoista on siveä ja puhdashenkinen, jos kohta sotaisanpuoleinen.

Tällaisen mielikuvan taustalla on kansanrunojen keskeisimmän keruuaiakauden, 1800-luvun, yhteiskunnan moraalikoodisto. Kalevalassa ja ylipäätään nykyajan suurelle yleisölle tutuksi tullessa kansanrunoudessa ei puhuta alapään asioista niiden omilla nimillä. *Ei cunnus vihkien parane*, opettaa v-sanaa välttelevä sananlaskukokoelma. Kalevala sentään uskaltautuu mainitsemaan, kuinka Kullervon käsi on *neitosen nisoissa*, mutta muuten tapahtuman kuvaus on niukka: *Siinä neitosen kisasi, tinarinnan riu'utteli alla vaipan vaskikirjan, päällä taljan taplikkaisen*. Ajatus välittyy, mutta sillä ei mässäillä. Varsinainen skandaali on se, että neitonen paljastuu hänen sisarekseen ja häpeissään heittäytyy koskeen.

Siveään kuvaan kansanperinteestä lienee vaikuttanut myös se, mitä osia vaikkapa Kalevalasta ja Kanteletta-resta tai kansanrunoudesta on esitelty oppilaille koulun

äidinkielenopetuksessa, mitä taas vaivihkaa jätetty sen ulkopuolelle. Seksuaalisuudesta ei ole helppo puhua puberteetti-ikäisten kanssa, he kun ovat sen juuri keksineet ja siitä haltioituneet. Monin verroin helpompaa kuin tuoreen poltteen kanavoiminen vanhan kansan viisauteen on olla siitä viisaasti hiljaa.

Tämän kirjan poljento on toinen. Simo Salmisen 1960-luvun Pornolaulun sanoin *ruma sana sanotaan niin kun se on*. Tämän kirjan sivuilla itsensä ja taipumuksensa tunteva mies toteaa: *Jos mie vittua viljalt' saisin, söisin leivän huonomanki*. Mutta niin on maailmanjärjestys miehelle kova, että *vittu viisas villallehen, puo kavala karvallehen; eikä anna, eikä kiellä, miestä piinalla pitävi*. Rumista sanoista puhuminen tosin tuntuu väärältä: mitenkään lähtökohtaisesti rumiahan seksuaalissävytteiset sanat eivät ole, niiden kaunis käyttäminen vain kysyy tilannetajua. Usein on vanhan kansankin mielestä syytä milloin häveliäisyyteen, milloin kaunopuheisuuden: *Elä sano vittuu vituks, vaan sano saksan sormukses. Kutsu kultarenkahaks*.

Huomattavaa tilannetajua vaatiikin se, mitä rakkaan lapsen monista nimistä kulloinkin on soveliainta tai herkullisinta käyttää. *Kyrväll' on kymmenen nimeä: yks on nilkki, toin nalkki, kolmas on koinu neuo, neljäs neien turva, viides vitun*

vasara, kuudes kullan nappu, seihtemäs seisottaja, kaheksas on kannattaja, yhdeksäs on yllyttäjä, ite kyrpä on kymmenes. Aihepiirin sanasto on valtava: Raimo Jussilan ja Maija Länsimäen parikymmentä vuotta sitten laatimassa teoksessa *Se siitä: suomen kielen seksisanakirja* on 700 sivua ja liki 11 000 hakusanaa. Vertailun vuoksi kaikki elämän alueet kattavassa Kielitoimiston sanakirjassa hakusanoja on runsaat sata tuhatta. Kyrvällä tuossa aihepiirin merkkiteoksessa on enemmänkin kuin kymmenen nimeä, kaikkiaan noin 970 – ynnä vielä 170 kivesten nimeä.

Miksi sitten moinen sanaston kirjavuus? Eikö yksinkertainen anatomis-toiminnallinen sanasto riittäisi seksuaalisuuden käsittelemiseen? Kenties, jos seksuaalisuus olisi luonteeltaan yksioikoisesti anatomis-toiminnallista. Sillä on kuitenkin valtavasti eri ulottuvuuksia, tunnekytköksistä moraalis-uskonnollisiin sääntöihin, suvunjatkamisesta itsetunnon kohottamiseen ja parisidoksen muodostamisesta ja vahvistamisesta kaupankäyntiin. Sosiaalinen koodi, hyvä tapa, vaatii puhumaan siitä eri tilanteissa ja eri ihmisten kesken eri tavoin. Minuuden tärkeät osat kaipaavat erisävyisiä nimiä, toisten ihmisten osat usein toisensävyisiä. Tyttöjen kesken puhutaan eri asioista ja eri sanoin kuin poikien kesken, mies puhuu naiselle yhtä ja miehelle toista ja vaimolleen muuta

kuin äidilleen. Menneiden vuosisatojen kunnanlääkärin näkökulma seksuaalisuuteen on erilainen kuin nuoren miehen viehättävässä naisseurassa kahden kesken, vaikka kunnanlääkäri olisikin nuori mies ja potilas viehättävä nainen, ja jollei tämä näkökulmaero tule kielessä esiin, ei lääkäri (tai nuori mies) ole tehtävänsä tasalla.

Aihepiiri on intiimi, eikä siitä aina ole helppo ylipäätään puhua – varsinkaan punastelematta. Toisaalta se on aivan liian tärkeä vaiettavaksi ja huomioarvoltaan ainutlaatuinen, kuten nykypäivän sensaatiolehdistäkin alati saamme nähdä. Tämä ristipaine synnyttää alati uusia kiertoilmauksia, ja kiertoilmauksilla leikittely on myös omanlaisensa sosiaalisen hauskanpidon muoto. Likimainkaan aina ei ole selvää, miksi joskus puhutaan *kultaisesta kurikasta ja lämpöisistä lähteistä, karvaisista kaukaloista* ja joskus taas suorasu-kaisemmin *kyrpäjien kuninkaasta ja pillun leukaluusta* tai miksi usein kierrellen kuvaillaan, kuinka *tupa ryskyi, parret paukkui*, mutta toisinaan taas veisataan kiertelemättä *kullilla kongottelemisesta tai vitun litinästä*.

Kiertoilmausten käytössä on usein kyse häveliäisyydestä, usein ilkkurisesta kielikuvilla leikittelystä, mutta vielä paljon useammin vähän molemmista. Kielletty houkuttelee, sopimaton vetää puoleensa, ja soveliaan ja häpeämättömän

rajankäynti kiehtoo. Otollisessa seurassa viljellyt monimielisyydet voivat parhaimmillaan olla herkkullista huumoria, jonka voima osaltaan kumpuaa juuri mauttomuuteen sortumisen alati läsnä olevasta vaarasta.

Merkittävä seksuaalisten kiertoilmausten ulottuvuus on niiden kuvallisuus. Tämän kirjan runot ovat täynnään metaforia siinä missä muidenkin aihepiirien lyriikka, ja alkujaan kenties aivan muihin kuin runollisiin tavoitteisiin pyrkivä kielikuvien runsaus tarjoaa tähän loistavat lähtökohdat.

Lemmen pyhä vesi vuotaa, kun kulli sulaa. Ihasteltu kyppä on kultainen orava, jolle kannetaan ruokaa, jotta se nostaisi päätään kirkon ikkunalla istuessaan.

Kielikuvilla paitsi vältetään tabusanaston käyttöä myös osoitetaan affektiivista suhtautumista ja korostetaan kohteen eri puolia. Naisen anatomiasta ja seksuaalisuudesta antaa aivan eri kuvan, kun taivastellaan: *Voi mun raukka relluani, rasvaista rakoni suuta* tai pohditaan *vittua vihasta koiraa, joka söi kyrvältä sytämän* kuin jos kuvaillaan, kuinka *oli vittu väärällensä, räkäreikä ränksällensä kun halastu haava, reikä raualla revästy, ikenetki irvellensä, huulet paksut höröllensä kun kovin äkäsen koiran, suuttuneen suenpenikan.*

Lyyrisyyskin on tietysti vain yksi rivon rahvaanrunouden ulottuvuuksista. Tämän aihepiirin – ja tämän kokoelman

– runoudessa on monia lajityyppejä, moniin erilaisiin tarkoituksiin laadittuja runoja. Niihin sisältyy monenlaisia viisauksia, sutkauksia, kulttuuripiirteitä ja elämänohjeita. On oikeastaan kovin harmillista, ettei kansanrunoudesta ole jäänyt elämään juuri muuta tämän aihepiirin ainesta kuin myöhäinen kaksimielinen tulkinta Kalevalan alkusäkeestä: *mieleni minun tekevi*. Sävyjä olisi tarjolla niin kovin runsaasti enemmänkin.

Tämä kirja tarjoaa katsauksen siihen tarkastelutapojen monimuotoisuuteen ja ilmaisun rikkauteen, jolla kansanperinne on navanalaisia asioita lähestynyt ja käsitellyt. Mukana on valikoima loitsurunoja, joilla on pyritty nostattamaan lempeä, himoa tai suorasukaisemmin *kultasta kurikkaa* eli *Martin makkaraa*. Luonnontieteellis-maailmankuvallista ainesta edustavat syntyrunot, joissa kerrotaan erityisesti synnyttimien synnystä: joku sanoo, että *vittu on tuotu Viipurista*, toinen tietää, että se on *viikarin tekemä*, kolmas uskoo, että se on *tehty puusta, tehty voista, tehty tetrimättähästä, pyöritelty pyylihasta, sivuttu sianlihoista, mahon lehmän makkaroista, Otavaisen olkapäistä*. Muinaissuomalaisessa mytologiassa asioiden synnyn tunteminen oli kaikkein keskeisintä tietoa, ja todellinen tietäjä olikin se, joka tuns *syntyjä syviä, asioita ainoisia*. Vitun synty on vakavimmillaan myyttiruno, jolla on

parannettu vitun vihoja eli vitun kosketuksesta aiheutuneita sairauksia. Tämä tautikäsitys perustuu ikiaikaiseen ajatukseen naisen alapään voimasta, *väestä*, joka voi saada aikaan niin paha kuin hyvääkin.

Valikoimassa on mukana myös muita loitsurunoja, joissa käytetään, vaikka usein vain ohimennen, seksuaalista kieltä. Siinäkin kuvastelee vitun hyvä/paha -vastakohta. Itseltään neitsyt Marialta pyydetään parannukseksi ruumiinnestettä – *vitustasi vettä visko!* – mutta toisaalta tauti manataan *vaimon vihasen vittuun, karhun kiljuvan kitaan*. Lemmennosto- ja synnytysloitsuissa sukupuolielimet ovat erityisen korkeassa kunniaassa: *Vaan taiten taivonen tekisi, kun kyrpiä sataisi, lieriä leretteleisi...* Synnytysrunoissa naisen vittu tulkitaan lähes pyhäksi väyläksi toiseen maailmaan, josta syntyvä lapsi maan päälle putkahtaa.

Kaikki kokoelman loitsut lemmennostoista ja synnytysrukouksista käärmeen manauksiin ovat rituaalirunoutta, jota ei liene omassa elinympäristössään koettu rivoksi, niin paljon kuin niissä vitusta puhutaankin. Nämä runot sisältävät toisaalta seksuaalisuuden luonnollista, suoraa kielellistä kuvausta, toisaalta ne kertovat siitä miten kansa ymmärsi seksuaalisuuden myyttisesti latautuneeksi ja kaksijakoiseksi: taistelulentäksi hyvän ja pahan välillä.

Kirjassa on myös runsaasti menneiden aikojen seksuaaliviisautta osin kepeiden tarinoiden, osin vanhusten karvaisten kokemusten ja osin innokkaille nuorille suunnattujen ohjeiden ja varoittavien tai muuten opettavaisten esimerkkien muodossa. Intialaisilla on *Kamasutransa*, joka sisältää tunnetuimman, viihteellis-soveltavan akrobatian alaan kuuluvan aineksensa ohella myös runsain määrin elämäntarinoita rakkauden, seksuaalisuuden, sukupuolten keskinäisen kanssakäymisen ja yhdyselämän eri ulottuvuuksien piiristä. Suomalaisille Lönnrot on koonnut kansanrunouden pohjalta Kalevalan, mutta aineksia olisi ollut myös *Kamasutran* kaltaiseen rakkauden, rakastelun ja yhdyselämän opetuksia yhteen kokoavaan teokseen. Vatsjajanan ajan Intiassa kulttuuri oli moiselle teokselle otollinen, Lönnrotin ajan Suomessa valitettavasti ei. Lönnrot oli tosin tässäkin aikaansa edellä ja laati seksirunojen käsikirjoituksen, ehkä julkaistavaksi tarkoitettun. Tämä kokoelma sisältää useita tuon vanhan käsikirjoituksen runoja.

Yleensäkin seksirunot näyttävät kiinnostaneen ajan nuoria kerääjiä, ja he innostuivat itsekin sellaisia joskus sepittämään. Esimerkiksi C. A. Gottlund oli erityisen kunnostautunut tällä alalla. Tästä on osoituksena hänen ennakkoluulottomien keruidensa lisäksi hänen oma laaja,

kansanrunouden inspiroima runoelmansa, josta osa on tässä kirjassa julkaistu.

Aivan omanlaisensa joukon muodostavat ne runot, joissa elimet alkavat elää omaa elämäänsä: yhtäällä kyrpä istuu pöydän päässä ja syö voita, toisaalla vittu lentää viiruttelee, läpi linnan liiruttelee. Mieleen tulee Nikolai Gogolin novelli *Nenä*, jossa parturi löytää aamiaisleipänsä välistä asiakaskuntaansa kuuluvan majurin nenän, joka sitten lähtee ajelemaan ympäri Pietaria valtioneuvokseksi naamioituneena (Gogolin *Nenälle* onkin tarjottu mm. fallossymboliikkaan nojaavia tulintoja). Vittu myös hyppää kannon päähän maanittelemaan kuusen oksalle kavunnutta kyrpää kurkkuunsa hyppäämään. Tämän valloilleen pääsevistä ruumiinosista kertomisen tausta ei ole aivan selvä: ehkä elimistä puhutaan itsellisinä olentoina siksi, että niillä on taipumus elää omaa elämäänsä ja olla usein kantajansa tahdosta kiusallisen riippumattomia, tai ehkä toisinaan on suorastaan soveliaampaa ja häveliäämpää puhua itse elimestä kuin sen kantajasta. Silkalla hauskanpidolla ja absurdilla huumorilla lienee myös osansa, kuten monessa muussakin runossa.

Näitä fantasiarunoja lukiessa tulee mieleen myös Mihail Bahtinin käsite groteski realismi. Se kukoisti keskiajan ja renessanssin kulttuurissa ja jatkoi elämäänsä

eurooppalaisissa kansankulttuureissa. Groteskissa realismissa ruumiillisuus oli suurenmoista, liioiteltua ja yletöntä. Ihmisen ulkonevat osat, erityisesti sukupuoliset, irtautuivat kosmisiin mittoihin. Esimerkiksi munkin fallos nähtiin kellotornina, Pariisia ympäröivä aita naisten sukupuolielimistä rakennettuna ja Gargantuan virtsasuihku valtavana vesiputouksena.

Kalevalaiset seksuaaliset fantasia- ja syntyrunot sisältävät, uudempien kerrostumien ohella, vanhoja, arkaaisia aineksia. Tällaisiin voi kuulua esimerkiksi se, että groteski ruumis – kyrpä tai vittu – liikkuu ja toimii maailmassa ja jopa liittyy osaksi maisemaa, kosmosta.

Osa kirjaan kootuista runoista on yksioikoista rallattelua ja lällättelyä, arkaa aihepiiriä hyödyntäviä pilkkarunoja. Omana aikanaan nämä runot ovat liittyneet nuorison yhdessäoloon, mutta yhtä usein tytöt ja pojat ovat voineet laulaa niitä erikseen. Oma kaikkien ikäluokkien piirissä suosittu kansanrunon lajinsa on ollut ns. kylärunous, jossa nimeltä mainittujen ihmisten seikkailuista (usein seksuaalisista) kerrotaan hyvin realistisesti, joskus kevyesti, joskus anaalikomiikkaa soveltaen, joskus pahallakin pilkalla. Nämä runot ovat voineet johtaa vihanpitoihin yhteisöissään. Paikallisiin oloihin liittyvinä ne ovat yleensä vaikeaselkoisia

nykylukijalle. Esimerkiksi *Kuippinon kulakka Helka* jää sala-peräiseksi hahmoksi, mutta selväksi tulee, että varastaessaan viljaa ja pudotessaan purnuun hän saa vittunsa täyteen viljaa, kauraa ja pellavaa.

Toisaalta arat asiat saavat osakseen myös ymmärrystä, puutteessa elävää surkutellaan ja tälle kaivataan helpotusta: Väinämöistä moititaan, *kun ei puuhun puota luonut, haapahan halurakoa, josta saisi saamatonki, ottaisi olematonki*. Ikiaikainen on osattoman kärsimyksen tavoin myös kysymys siitä, onko koolla väliä: *Piioll' on pillu kun myllyn ränni, naiset ne nussusta nurisee, piiat kyrvän pienouesta*.

Runojen koko kirjo ulottuu vakavasta karnevalisoituun ja opettavaisesta pilkalliseen tai muuten hulluttelevaan. Niiden kielessä on paljon tuttua, jos kohta myös paljon vanhahtavaa tai jo tyystin unohtunutta – ja toisaalta paljon neutraalia mutta myös runsaasti rehevää ja punastuttavaa. Tätä kirjaa voi olla hankala lukea luimistelematta ruuhkabussissa, mutta samalla sen viehätyks perustuu paljolti juuri kiertelemättömyyteen.

Runot rakentavat sillan menneen ja nykyisen maailman välille ja osoittavat, ettei ihmiselämän kenties keskeisimmällä alueella juuri mikään ole merkittävästi muuttunut. Vaikeat asiat ovat olleet vaikeita ennenkin, vanhaa kansaa himotti

yhtä lailla kuin nettipornosukupolvea, pillun ja kullin osa on kaivata ja paeta toisiaan, vaarit ja muorit tietävät miten naidaan, mutta tyttöjen ja poikien pitää se itse ja yhdessä opetella. Nolestuttavampaa ja kiehtovampaa opinkappaletta ei juuri taida ihmiselon taipaleella olla.

Kielletty ja välttämätön, nolo ja hekumallinen. Mies ja nainen, kyrpä ja vittu. Huumori ja vakava, opettavainen ja räävitön. Suomen kansan rivot runot rakentuvat monenlaisista jännitteistä. Läpi kirjan päätään nostaa silti alati hilpeämielinen pohjavire, joka lukijan kannattaa ottaa matkaoppaakseen runojen ja koko niiden aihepiirin maailmaan. Lopultahan kirjan runot käsittelevät ennen kaikkea mukavia asioita eivätkä tuhmia, ja niiden kanssa sopii pitää hauskaa ja nautiskella. Niin lienevät tehneet ne menneiden aikojen kansanrunoilijatkin, joiden hyväntuulinen ääni kirjan sivuilla kuuluu.

Jaakko Leino

FT, suomen kielen professori

Senni Timonen

FT, kansanrunouden tutkija

Navan alustus

Mietteitä runon esittäjien näkökulmasta

Kansanperinteestä tulee monelle suomalaiselle ensimmäiseksi mieleen Kalevala, kantele ja tanhuaminen. Alkuperäinen ideamme oli tehdä näyttämölle esitys seksuaalialueilta runoista, vanhasta kansanrunoudesta aina nykypäivän suorasukaisiin rap-lyriikoihin.

Kun ensimmäisen kerran menimme Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon etsimään esitysmateriaalia ja avasimme laatikon, jossa luki »Seksuaalialueilta kansanrunot», karisi kummasti mielikuva runebergilaisen siveästä ja viattomasta Suomen kansasta. Aineisto oli arvokasta mutta sitä oli peitelty, sensuroitu ja piiloteltu parin vuosisadan ajan. Kalevalaan se ei ollut kelvannut. Vaikutuimme runojen rikkaudesta ja materiaalin runsaudesta niin, että päätimme keskittyä pääasiassa vanhaan kalevalaiseen aineistoon. Lönnrot, Gottlund ja muut kansanperinteen kerääjät tekivät arvokkaan työn, mutta nämä runot ovat syntyneet vuosikatojen – kenties vuosituhansien – aikana esivanhempiemme käsityksistä, kuvitelmista, uskomuksista ja huumoristakin, ja ne säilyivät suullisena perimätietona. Jo penkoessamme materiaalia aihe herätti suurta kiinnostusta niissä, joille

kerroimme tulevasta esityksestä. Tällöin myös heräsi ajatus runojen kokoamisesta kirjaksi.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa koluimme kortistoja sekä katsoimme kirjoja, käsikirjoituskokoelmia, mikrofilmejä ja digitaalisia kokoelmia. Kirjan runotekstit on poimittu kansanrunousarkiston kokoelmista (esim. Lönnrot ja Gottlund) ja teossarjasta *Suomen Kansan Vanhat Runot I-XV (SKVR)*. Suuri osa Lönnrotin ennen julkaisemattomia seksirunoja julkaistiin sarjan täydennysosassa *Suomen Kansan Vanhat Runot XV (1997)*.

SKS:n arkiston arvokkaassa ja kirjantuoksuudessa hiljaisuudessa tirskahtelimme aineiston runsassanaisten ihmiselon kuvauksille. Erään vitun syntyä kuvaavan runon jäljessä luki: »Tämän runon kirjoitti 1935 Pekka Puurunen, Lapinlahdella syntynyt ja elänyt koko ikänsä. Hän oli sen kuullut noin 70 v. sitten eräältä maaninkalaiselta räätätiltä.» Konkreettinen muisto runon käytöstä ja suullisen perimätiedon välittämisestä tuntui henkilökohtaiselta.

Tässä teoksessa runot on ryhmitelty aihepiireittäin viitteellisiin kategorioihin: loitsuilla haluttiin lisätä naisen haluttavuutta, auttaa miehen potenssia tai karkottaa epämiellyttäviä asioita. Synty- ja ylistysrunoissa sekä runoissa, joissa elimet seikkailevat omilla teillään, sukupuolielimet

elävät inhimillistä elämää groteskia fantasiaa hyödyntävissä, karnevalistisissa tarinoissa. Opetukset ja moraali koskivat mm. naisten ikää ja itsetyydytystä, seksin puutteessa toivottiin vaikkapa puuhun »halurakoa». Lemmentarinoihin, kaskuihin, pilkkaloruihin ja kansanlauluihin on koottu erilaista suullista perinnettä, jossa seksuaalisuus on tavalla tai toisella läsnä. Ryhmittely on vapaamuotoista, ja niinpä moni runoista sopisi myös johonkin toiseen kategoriaan. Joistakin runoaiheista on otettu mukaan useitakin toisintoja, jos niissä on hersyvää kuvastoa. Arkistomateriaalissa on näkyvissä äänteellisiä merkkejä, ja kullakin kerääjällä on ollut oma tapansa kirjata muistiin suullista perinnettä. Kokoelmaan kirjoitustapaa on hiukan yhdenmukaistettu, kuitenkin niin, että murreasu ja sävy säilyisivät ennallaan.

Lukiessamme runoja ääneen hiipi puna poskille ja heräsi kysymyksiä: »Miten näitä voi esittää? Entä jos yleisössä istuvat omat vanhemmat?» Vaikka me kaikki kolme olemme kokeneita esiintyjä, runojen ronski suorapuheisuus aiheutti ensiksi lapsekasta hämmästelyä, joka pian kuitenkin muuttui ihmettelyksi ja ihailuksi. Hämmästys ja hurraa! Mehän olemme mahtava kansa myös tällä elämänilon saralla.

Kahdeksanvuotias tyttö sattui löytämään muistilapun, johon oli koottu runoissa mainittuja elinten nimiä niiden

etymologian selvittämiseksi. »Puo, pillu, kulli, terska, nänni... NÄNNI!» Nänni-sanaa seurasi hillitöntä hihitystä: »Äiti, mikä tää lappu oikein on?» Äidin selvitettyä, että kyseessä on työprojekti, alkoivat tyttären silmät loistaa: »Tän esityksen mä ainakin haluan tulla katsomaan.»

Esityksen tekeminen valtavasta määrästä materiaalia tuntui aluksi hurjalta, varsinkin kun monille runoille löytyi useita, hyvin samankaltaisia toisintoja. Jokainen sai valita esitettäväkseen mieluisia tekstejä ja otimme ilomielin vastaan myös toistemme ehdotuksia. Pitkään pohdimme näiden runojen esittämisen tapaa: kuinka voisimme välttää seksuaalisuuteen usein harmillisesti liitetyn likaisuuden ja kuinka tuoda esiin runojen raikkaus ja monet tasot. Harjoitusvaiheen aikana etsimme rehellistä ja konstailematonta tapaa, jossa mennään »teksti edellä», runot pääosassa.

Tarinat itsellisistä, omatahtoisista sukuelimistä, esimerkiksi lentävä Vittu ja pöydän päässä komenteleva Kyrpä, löysivät heti paikkansa. Vaikka uskomme tekstien voimaan oli vahva, silti yleisön reaktiot tulivat yllätyksenä. Katsojat olivat vilpittömän ihastuneita siihen, kuinka kaunista, ilmaisuvoimaista ja rikasta suomen kieli on. Halu, himo, inhimillinen kiiman tuska ja nautinto valloittivat ja vapauttivat sekä yleisön että esiintyjät. Kalevalainen itsetunto nousi kohisten.

Näiden runojen ja tarinoiden jälkeen Vittu ja Kyrpä eivät ole meille enää likaisia sanoja vaan suuria elämän ja ilon voimia.

Petra Lampinen

Pinja Hahtola

Eero Enqvist

Tupa ryskyi, parret paukkui,

Suomen kansan rivot runot

raikuvat näyttämöillä syksystä 2014 alkaen.

I

»KUN EI PÄTKÄ PÄÄTÄ NOSTA,
NOUSE NOUKKA, KASVA KULLI,
MAMMAN MAKKARA YLENE»

- LEMMENNOSTATUSTA JA LOITSUJA

**Neuvo neitsyillen miestä
kylvettäissä.** Sauna läm-
mitetään puilla, jotka ikän
kuin humalan varsi seipään
ympäri, ovat toinen toiseensa
kierustaineet ja takeltuneet.
Vasta tehään varvuista jotka
kasvavat kolmen maan tien
haarasta ja vastaan sisälle
pitä pantamaan kolme
pohjan puolla puuta kasvan-
nuta puun koproo. Loihtia
lukeissa loihtosanoja sieppa
innossaan tapin saunan
ovesta irti ja sano:

Näin on seisköön kaikki
kyrvät,
näin on karat kankistukoon.

Kylpemisen jälkeen pannan
neiton, jota kylvetetiin, kau-
laan orihevosen länkeet ja
vaskikello kuin kolmen ruu-
min veossa on ollut hevosen
kaulassa. Näin varustettuna
tuuan tyttö saunasta.

KITEE 1828
E. LÖNNROT

Mikä teki tämän tekosen,
kuka kummassa kuvasi,
kuin ei pätkä päätä nosta,
kulli kulumoa kohota

tämän piijan pillun peälle,
iliman nuolen nostamata,
tervaköysin tempomata?

SOTKAMO
P. OLLILAINEN 1890

Nouse noukka, kasva kulli,
lämpoisille lehteällä,
karvaisille kaukaloillen
ilta yöstä istumaan,
puol yöstä valvomaan.
Nosta pääs, muista työns
niin kuin äsköni äimisteläitit!

NORJA
C. A. GOTTLUND 1821

Nousi lempi liehumaan,
kunnia kukoistamaan,
yli kuuen kirkkokunnan.

Sian nahka silmiltäis,
koiran nahka korviltäis,
päältäsi pahat pakanat!

Naijanpa nasanenätkin,
joughetaanpa jormunammat,
miksi ei sinua naija,

suon kukaista, maan
kukaista,
kaiken kaupunkin kukaista,
vesiheinän hempeyttä,
kastekorren kauneutta,
ei naitu nainta vuoella,
kirkin vuonna kihloittuna,
viety viimaissa kesällä?
Hei kyrpä, heräjä kyrpä,
tämän piian pillun päälle,
tämän lapsen lantioille,
tämän peipposen perälle!
Nouse nokko, seiso seipo,
maman makkara ylene,
nouse nuorin nostamata,
terva köysin tempomata,
jos et nouse, niin mie noijun,
jos et kiihy, niin mie kiruun.
Linnat liikkuu, järvet läikky,
miks' et on sinain liiku,
liiku liikuteltuaissa?
Tupsun lupsun tuhkarieska,
läpi reijen lämmin rieska,
rikasta rakastamaan,
rahallista noutamaan.

Tule jo kyrpäjen kuningas,
paljaspää papurokallen,
pane kyrvät kyntämään,
kivekset kilisemään,
nahkapallit naukumaan,
päästä kyrvät kytkyistä,
karvavarret kahleista.

Ei sitte sinä ikänä,
jos ei tänä kesänä,
kyrpä rummussa rumane,
heitä henten tentteriä.

Nouskoon kiihko kiima-
suosta,
häkärä häijyn perästä,
tallista oriin kiihko,
tamman kiihko tanhuasta,
lepiköstä lehmän kiihko,
kissan kiihko kiukualta,
kasin pienen karsinasta,
penun pienen penkin alta,
seihtemän oriin suonet,
yhen kyrvän ympärille,
jot' ei saisi öissä maata,
eikä päivissä lepätä!

KITEE TAI ILOMANTSI
E. LÖNNROT 1828

Tein lepästä lempivastan
justin juhannusyönä,
pienen Pietarin välillä.

Läkkä lempi liehumaan,
kunnia kupajamaan,
yhöksän meren ylitse,
kirki sitte kiimasuolta,
häikäri häijyn lahelta!

Nouse nokka, seiso sekka,
tämän piian pillun päälle,
tämän lapsen lantehille;

Nouse ilman nostamatta,
kiihy ilman kirnumatta,
käy ilman käskemättä!

Kui ei tänä kesänä,
ei sitte sinä ikänä.

Mulkut muksi, kullit kuksi,
tämän piian pillun päällä,
tämän lapsen lantehilla,
Martin makkara ylene.

Nukku siellä, nukku täällä,
nukku kaikelta kylältä.

Kyrpä sieltä, kyrpä täältä,
kyrpä kaikelta kylältä.

Kiukualta kissan kirki,
tanhualta tamman kirki,
oksalta oravan kirki,
kolviselta koiran kirki,
minun kirki päällimäinen.

E. LÖNNROT 1837

Täst' mie laitan taikavastan,
niityltä nimettömältä,
nimen tietämättömältä.

Nouse nokka, kohhuu kokka,
tämän piian pillun päällä,
tämän lapsen lantehilla!

Nouse lemmi liehumaa,
kunnia kuohumaa,
yli kuuen kirkkokunnan,
yli seitsemän seurakunnan!
Ja jos ei tänä kesänä,
sit ei sinä ikänä,
kyrpä rummussa rupaja.

HIITOLA

I. J. HEINONEN 1895.

**Kissan kiihko, koiran
kiihko,**
tanhualta tamman kiihko,
tallista oriin kiihko!

Nouse, lempi, liehumaan,
kunnia, kupahumaan,
tämän piian pillun päälle,
tämän peiposen perälle,
tämän lapsen lanteille!

Ei sitte sinä ikänä,
jos ei tänä keitona kesänä,
muiska mulkut, keiska kellot,
kynnä kyrpä persettäsi,
karhihte kara varaa,
häpäse tästä hestotinta,
saapas tästä sastotinta.

Vieläpä tuolle tyttäreille,
luokki tuominen tulee,
aisa koivunen ajaa,
kirja korja kiiättää.

Sivu on siatki mänkööt,
poikki pellon porsaatki,
kuin ei tule tuuheemmat,
koreemmat kohti käyne,
tämän piian pillun päälle,
tämän peiposen perälle,
tämän lapsen lantehille!

Vaan taiten taivonen tekisi,
kun kyrpiä sataisi,
lieriä leretteleisi,
tynnyrin tytön osaksi,
kontin kunni kohtaloksi.

SÄYNEINEN
K. KROHN 1885

Mikä pisti piikohein
lähäytti neitohein,
kun ei naida naintavuonna,
kiimavuon' ei kiiätetä?
Nouse nokka, seiso sekka,
meiän piian pillun päällä,
meiän lapsen lantehilla!

HIITOLA
I. J. HEINONEN 1895

Piika pillun kiroisi
– Vie piru mokoma pillu,
kuin ei sua sulhaset suvaihte,
eike noua nuoret miehet.
Virnisti vittu huulia,
irvisti ikenia:
– Tulko kulta kulkuhui,
tulkon tuli punainen,
sinun kulta kulkuhuis.

GOTTLUNDIANA-KOKOELMA

Voi sinua likka raukka,
miksi ei sinua naia,
naiaan nasaneniä,
juohetaan jornaamoja.
Kui lie luoja loukon luonut,
luokoon tulpan loukollensa.
Nouse lempi liehumaan,
kunnia kupajamaan,
yli kuuen kirkkokunnan,
yli kappelin kaheksan.
Jos ei tänä kesänä,
sitte ei sinä ikänä,
kyrvät rummussa rumaja,
heitä hämpä pämppäriä.
Lyö löylyä, lähetä lämmintä,
tämän piian pillun päälle,
tämän lapsen lantehille!

PARIKKALA

J. H. ERKKO 1896

Pääkulli Kalevan poika,
emo terskoin tekiä,
naisten vaajoin valaja!
Tie on terskat terveheksi,
kopra suonia kokoo,
yhöksän oriin suonet,
yhen kyrvän ympärille,
tie on voista volpottimet,
petäjästä velpottimet,
niinistä nitun natimet,
joilla terskoja teroitat,

naisten vaajoja varustat,
paremmaksi entistään,
tie on yöllä terveeksi.

KITEE

E. LÖNNROT 1828

Muita loitsuja

SYNNYTYSLÖITSUJA

Hoi Ukko Ylijumala!

Tule tänne tarvittaessa,
käy tänne käskettäissä!

Teäll' on piijat pintehissä,
vaimo vatsan vääntehissä.

Ota se kultanen kurikka,
jolla auvot luiset lukot,
liha-arkun loukahutat!
Ota kiiskiltä kinoa,
matikalta nuljaskata!

SOTKAMO

P. OLLILAINEN 1890

Ota kiiskiltä kinoa,
matikalta lutjaskata.
Kyllä mä sulle kyyvin annan,
annan aika hevosen.
Ota kynsi kynsistäsi,
altasi ajohevonen!
Auta maalle matkamiestä,
pienisormista pihalle!
Tule saunahan salova,
ilman uksin ulvomatta,
saranan narajamatta.
Siellä on piika pintehissä,
vaimo vatsanvääntehissä,
vastan varpuja purroo,
leheksijä leikkelöö.
Poika maalle ponnistaapi,
tyttö työnnäksen tulille,
pojijat pellon kyntäjiksi,
tytöt huoriksi kylille.
Neity Maaria emonen,
rakas äiti armollinen,
käy täällä käpehin kengin,
sukin mustin muikuttele!
Täällä on piika pintehissä,
vaimo vatsan vääntehissä,
vastan varpuja purroo,
leheksijä leikkelöö.
Neity Maaria emonen,
neity Maaria emonen,
rakas äiti armollinen,
käy täällä käpehin kengin,
sukin mustin muikuttele!

Täällä on piika pintehissä,
vaimo vatsan vääntehissä.

PIIPPOLA

E. KERÄNEN 1884

AMPIAISEN KARKOITUS-
SANAT

Pure puuta, pure maata,
pure pillun leukaluuta,
mutta älä pure minua.

SOMERO

K. V. PETTERSSON 1886

LOITSU PALOVAMMOIHIN

Kuka on tulta tuuvittanut,
valkiata vaaputtanut,
kuka kahtovi kapalot?
Kati kaunis, neito nuori,
se on tuota tuuittanut,
päältä taivosen yheksän,
ylisessä taivosessa,
kätkyessä kultaisessa,
hihnnoisa hopeisissa.
Ismo, ilman tyttäriä,
tule tänne, tarvitahan:
poikasi teki pahoja,
lapsesi tuhoa työtä.

Vaiviotar, vanha vaimo,
vaivollinen, vammollinen,
tullus työsi tuntemahan,
tuskaa tuhoamahan,
vammoja vähentämähän!
Tee tuli tulettomaksi,
valkia varattomaksi!
Neityt Maaria Emoinen,
vitustasi vettä visko,
heitä vettä helmostansi,
paikoille palaneille:
kipeille voitehiksi,
vammoille valevesiksi,
vammoille parantehiksi.
Voija noilla voiteilla,
joilla Luoja voijettiin,
katettiin kaikkivalta,
Pilatuksen piinattua,
pahan vallan vaivattua.

IISALMI

C. GANANDER 1786

MAON LOIHU

Sala mato maasta nousi,
salan liekki nielläksesi,
vesi mato veestä nousi,
veen vaha nielläksesi,
kiiras mato maasta nousi,
kiiras kiirailakses,
turvu ite turpunen,
paru ite parkunen,
tekemässä pahassas,
luomassas kykkyrässä,
ihostas ihmisraukan,
kuloin emon kapeen,
kulon karva, kanevan karva,
tuo kaunis kanevan karva,
joka meni kulaillen
 kulokossa,
helailen heinikossa,
läpi mättään mänee,
puun juuren pojottelee,
kannon juuren kaivelee,
kiven juuren kiertelee,
kyrölasen kyrvän tuppi,
pakolaisen paian kaulus,
sulaa voihi sulattaisa,
rasva räyvyteltäissä.

POHJANMAA

Z. TOPELIUS

Kell' on kyrpä, ottakaat käteen, pankat ketä keritkät.

Etelä-Karjala

ELIAS LÖNNROT 1837

*Runoja, loruja ja rallatuksia Suomen kansan
vallattomasta menneisyydestä*

Runonkeruumatkoillaan Elias Lönnrot, Carl Axel Gottlund ja muut kansanrunouden tallentajat kuulivat lemmeistä suoraan ja kaunistelematta: kiihkosta ja sen nostatuksesta, naimisen puutteesta ja kaipuusta. Runoissa sukuelimet kulkevat omilla teillään vailla omistajansa kontrollia, vittu ja kyrpä riitelevät mutta himoitsevat toisiaan. Seksuaalisuus on ihana ja pelottava voima ja se kuuluu niin nuorille kuin vanhoille. Ei ole sellaista aihetta, josta ei runoa ilkeäisi riimitellä.

Tupa ryskyi, parret paukkui kokoaa suomalaisesta, 1800- ja 1900-luvuilla kerätystä seksuaalisesta kansanrunoudesta monipuolisen kattauksen: mukana on sukupuolielinten syntyrunoja, ylistyksiä, loitsuja, pilkkaloruja, erilaisia rallatuksia ja kansanlauluja. Runot on koottu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistosta.

#kirja WWW.KIRJA.FI	 9 789510 410035	
	81	